

Att äga rum

Litterär turism som resor i heterotopierna

CARINA SJÖHOLM är universitetslektor vid Institutionen för Service Management, Campus Helsingborg, Lunds universitet. Artikeln är en del av projektet Resor i böckers, filmers och författares spår. En kultur-analytisk studie av litterär turism.

Litterär turism är en sorts turism som tar sin utgångspunkt i en litterär text eller ett författarskap. Inte sällan kan inspirationskällan förmedlats i en annan medial form, t.ex. en film eller en tv-produktion, men de exempel som tas upp detta sammanhang bygger ursprungligen på en litterär text. Inte sällan sker det en sammanblandning av dessa receptioner, såväl hos producenterna som hos konsumenterna. Här kommer jag att ge några exempel på sammansmältningar av den mediala representationen av landskapet och den privata, upplevda.

PLATSER OCH DESTINATIONER

Att få se, känna och uppleva miljöer som beskrivs i ens favoritböcker är naturligtvis en fascinerande och många gånger en stark upplevelse. Att verkligen få vara där och få se detta på riktigt. Det handlar om ett igenkännandets värde – som i sin utvecklade form kapitaliseras av kommersiella krafter. Offentliga representationer och privata upplevelser och insikter sätts mot varandra. Men de kan också fungera så att fiktion möter verkligheten, åtminstone i läsarens medvetande. Att vara på ett ställe där man aldrig varit förut men ändå känna att man upplevt platsen tidigare, är en stark upplevelse.

Det är uppenbart att människor under långa tider fascinerats av platser som associeras till författare och fiktiva gestalter i litterära berättelser och därmed lockats till resande. Att besöka fiktiva eller reella födelseplatser, betrakta och ta del av omgivningarna där man tänker sig att såväl fiktiva gestalter som författare till de texter man inspirerats av, växt upp och/eller verkat är en väsentlig

och expanderande del av dagens turismindustri (Kaijser 2002). Man kan med egna ögon se och uppleva dessa miljöer, få se vad som inspirerade författaren till skrivandet och visa sin vördnad genom att till exempel besöka gravplatsen eller annat offentligt monument.

Litterära landskap har alltså blivit oerhört populära turistutvecklingsplatser och har en lång tradition, speciellt i Storbritannien (Fawcett & Cormack 2001, Herbert 1996, Squire 1994). Forskningsmässigt har relationen mellan litteratur och turism blivit ett fält de senaste tio åren kopplat till att det också blivit en kommersiellt intressant sektor för turismindustrin. Det är ett brokigt forskningsfält än så länge men David Herbert liksom Mike Robinson & Hans Christian Andersen (2003) är några av dem som internationellt skrivit in sig där när de betonar att litteratur förstärkt konsumtion av landskap i turismbranschen under det senaste decenniet. Robinson menar till och med att det är ett underutnyttjat område, att litteratur och författarskap skulle kunna utnyttjas mycket mer för att utveckla kulturturism (Robinson 2003:40, Watson 2006).

Det finns nästan alltid flera skäl för en så kallad litterär turist att resa. Litterära platser har utvecklats väsentligt och är inte längre något bara för specialister eller kännare utan är kommersiellt konstruerade och publika besöksmål (Herbert 2001). Jag har under senaste åren varit i England ett par gånger och följt guidade turer i författares fotspår. Såväl guidade turer som vandringar av allehanda slag har en lång tradition i England något som också den svenska turismbranschen insett. Det är ett äventyr bara att besöka reseavdelningen i en engelsk bokhandel. Vandringens rekvisita och materialitet är oänd-

lig och mer och mer av det börjar avspeglas i Sverige. Det har varit en explosion av "walk the city"-böcker de senaste åren. Förutom att man kan köpa klassiska resehandböcker, litterära böcker om resor och kartor av allehanda slag finns det en hel flora med olika typer av resedagböcker man själv kan utveckla på olika sätt. De finns som coffetableböcker men också i pocketformat, i regnsäkra material behändiga att ta med på resan. Kompassen har delvis ersatts av GPS i diverse utformanden, för att nämna en liten del i den vandringens rekvisita som hela tiden utvecklas (jfr Persson 2005).

Att vandra genom guidade turer har alltså blivit populärt, inte minst i författares och litterära gestalters fotspår. Guidade turer i fotspåren av olika mediala berättelser frikopplas gärna från sin första inspirationskälla och leder till en sorts upplevelseresor där människor snarare än att betrakta deltar i ett regelrätt rollspel.¹ Att gå har blivit sättet att "känna", att erfara såväl platsen som sig själv. För att de platser som besöks ska fiktionaliseras krävs ett visst mått av fantiserande – att "se" platsen utifrån lästa eller visuella erfarenheter.

Lokala, representerade praktiker har fått ökad betydelse i takt med att denna sorts turism blivit vanligare. Vissa platser förs fram, resor paketeras och marknadsförs. Vilka strategier finns för att sätta platser av detta slag på kartan? I många fall väljs de platser ut som redan tidigare är utmärkta på något sätt. Ystad är till exempel en stad som lockat turister länge, inte minst från Tyskland. Genom de satsningar man gjort på Henning Mankells fiktiva kriminalkommissarie Kurt Wallander och vad som skulle kunna kallas Wallanderland, ges ett exempel på hur en plats skapas och förstärks i sin fiktiva

skepnad bland annat av ekonomiska och kommersiella villkor. Mankell och Walander har förstärkt Ystad som turistisk destination. I Fjällbacka har man sedan tv-filmatiseringarna av Camilla Läckbergs böcker försökt göra detsamma, för att nämna de exempel jag har med i projektet *Resor i böckers, filmers och författares spår. En kulturanalytisk studie av litterär turism*.² Det finns många fler exempel. Det är inte en ny verksamhet men den har uppenbart intensifierats.

FRÅN MANDERLEY TILL HAWORTH

Sedan flera år kan man i maj åka till den lilla orten Fowey i Cornwall, England, för att delta i den årliga tio dagar långa festivalen tillägnad författaren Daphne du Maurier. Maurier föddes 1907 och är bland annat författare till romanerna *Rebecca*, *Jamaica Inn* och novellen "Fåglarna", för att nämna de litterära verk som Alfred Hitchcock filmatiserade och som därmed är kända av en bred allmänhet. Maurier har lästs av många unga kvinnor inte minst i USA och Storbritannien och hon är del av den upprättelsetradition som en del kvinnliga författare, som till exempel Jane Austen, ägnats under senare decennier. Maurier levde långa perioder i Fowey, beläget på Cornwalls södra kust. I samband med festivalen anordnas ett flertal "literary walks" utifrån hennes böcker.

Jag har vandrat bland annat följande vandringar: tvåtimmarsvandringen *Du Maurier's Fowey' Walk: A stroll around the delightful town of Fowey taking in sites associated with Daphne Du Maurier and her novels*, fyratimmarsvandringarna *The House on the Strand-Walk* (som i programmet beskrivs på följande sätt: "In Daphne's acclaimed book, Dick Young imagined

himself back in time. This fascinating walk follows his footsteps through the countryside around Treesmill & Tywardatht, illustrating both the contemporary and the 14th century parts of the novel") och *'My Cousin Rachel' Walk with cream tea* ("Your chance to discover the Barton lands that Daphne describes so graphically in the novel, and discover the countryside just as Rachel did while out walking with Philip") men även femtimmarsvandringen *'Rebecca' and du Maurier's Coastline walk*.

Gemensamt för vandringarna är mängden berättelser om hur påverkad Maurier var av landskapet kring Fowey. Vi vandrar en bit, stannar till för att guiden ska kunna berätta lite om författaren men ibland också om något lokalthistoriskt. Ibland är det högläsning ur den bok i vars fotspår vi följer. En hel del av tiden är det vandring utan att guiden pratar och då ges möjlighet till så väl småprat med de andra vandrarna som tid för eftertanke eller möjlighet att se mer av det guiden talat om eller helt andra saker.

När vi står vid grindarna till Menabilly, det som i boken *Rebecca* är Manderley, så säger guiden att det fina med den utsikten är att man inte riktigt kan se själva huset vilket, menar man, lämnar över en hel del till fantasin. Manderley är en central plats i själva boken som, liksom filmen, inleds med raden: "Last night I dreamed I went to Manderley again" vilken många Maurier-läsare kan utantill. Här uppmanas vi låta den lästa versionen visualiseras för var och en av oss medan vi insuper landskapet, mitemellan Menabilly och den plats där författaren sedan levde. Det är böckerna och biografiska uppgifter som det hänvisas till, under vandringarna. Hitchcocks tolkningar har ingen hög status bland guiderna och nämns bara om någon frågar.

Som med så många andra festivaler fylls dagarna med en blandning av olika typer av evenemang som konserter, föredrag, utställningar, teaterföreställningar och öppna trädgårdar. Många, men inte alla, är kopplade till Daphne du Maurier. I festivaltältet liksom i turistbyrån och det lokala antikvariatet kan man köpa samtliga böcker av henne men också handböcker och biografier och skildringar av det som definieras som hennes landskap.

Ett annat engelskt exempel är "The village of Haworth", inte långt från Leeds och Manchester, där man har en hel bygata som "would be recognised by the Brontës today" som det står i informationsborschyn. The Brontë Society håller familjen Brontës hem öppet året runt liksom en välsorterad bokhandel. Utställningen i hemmet inleds med frågan vilka the Brontës var:

Explore some of the myths surrounding the Brontës. Were they really a family of geniuses writing their great novels in isolation on a windswept moor? The exhibition examines how the 'Brontë Myth' came about, using their own writings, personal possessions and new scientific research to assess what the family's lives were really like.

Förutom att ta del av det biografiska får man alltså möjlighet att insupa tid, atmosfär och plats genom att vandra längs bygatan såsom den tedde sig då. I det gammaldags inredda apoteket, som enligt skylten levererade varor till familjen Brontë, kan man handla såväl Charlotte Brontëtval som vykort och godis. I museets bokhandel finns Brontëböckerna liksom en del andra engelska klassiker. Man kan också köpa Charlotte Brontës klassiker *Jane Eyre* i form av ett suddgummi eller ett korsvirkesset med The Brontë parsonage museum.

HETEROTOPIERNAS ESTETIK

Våra skiftande erfarenheter, såväl medierade som andra, spelar stor roll för vår tolkning av plats och rumslighet. Rum skapas genom bruk och genom olika medieerfarenheter som kan få brukare att reflektera över vilken plats som är "den rätta" att besöka. En plats kan som sagt presenteras, paketeras och marknadsföras på så många sätt. Är det möjligt att se satsningar på vandringar i författare och böckers fotspår i termer av hur platser *produceras*, och därför fråga sig vilka strategier som är i funktion när en viss plats förvandlas till en sevärdhet eller en plats att uppmärksamma och så att säga "sätts på kartan"? Estetisering av platser i syfte att genom affärsutvecklig skapa mervärde har blivit en allt viktigare del för lokala entreprenörer inom turistbranschen (Kotler 1999). Genom att ge en plats en särskild aura lockas investerare att investera, människor att bosätta sig där och fler besökare att komma (se till exempel Ek & Hultman 2007). Platser har alltmer kommit att benämnas destination i takt med att de används som affärsstrategier inom turismindustrin, alltså en plats som man *reser till* (Landry 2000, Florida 2002).

Att vara i ständig rörelse brukar sägas vara ett tidens tecken. Zygmunt Bauman talar till exempel om turisten som till skillnad mot vagabonden kan välja vilka platser som hon vill släppa in i sin värld, vilken platser som ger henne underhållning och upplevelse. Filmforskaren Linda Williams gör en koppling mellan ordet *rörelses* egentliga betydelse ("emotion" är sprunget ur de latinska verben "emovere", att utmanövrera, uppröra, agitera och "movere", att röra/flytta) (1995). Att låta sig beröras, att bli emotionell eller låta sig förflyttas till ett annat mentalt tillstånd

*Systrarna Brontë, från vänster Anne, Emily och Charlotte, målade av brodern Branwell Brontë.
London, National Portrait Gallery.*

kan bli en så stark upplevelse att den så att säga sätter sig i kroppen. Det gör att känsla kan återskapas en annan gång, men också vid försök att nå upplevelsen. Detta kan vara ett sätt att se på upplevelser av litterära vandringar; man bär upplevelserna och insikterna med sig.

Heterotopi är Foucaults benämning på ett rum utanför rum, ett öververkligt rum, ett rum som ger en möjlighet att tappa uppfattningen om både tid och rum (1967/1998). Foucault kallar gator för

passageutrymmen, något man passerar när man går från en punkt till en annan. Vandringar av detta slag skulle man utifrån Foucault kunna se som exempel på en tillfällig anhalt. Foucault fascinerades av dessa utrymmen som står i förhållande till andra utrymmen men också motsäger dem, "på ett sådant sätt att de avbryter, neutraliserar eller kastar om relationsensembeln som utrymmena hänvisar till, reflekterar eller speglar" (Foucault 1967/1998:17).

Det ena slaget av dessa utrymmen är utopierna. De verkliga platserna, de lokalisierbara, de andra, är dem han kallar heterotopier. De utrymmena kan man bara beträda om man, som Foucault skriver, utfört ett visst antal gester. Det kan vara mer eller mindre rutiniserade passager för inträdet som därmed innehåller olika grader av inklusion och exklusion. En litterär vandring skulle kunna ses som en sådan heterotopi men kan också sägas inhysa flera heterotopier: dels de olika platserna, dels genom själva projektionen och de mentala rum man går in och ur. Rum påverkar människor och människor påverkar rum. Vilken roll spelar det till exempel om publiken i en vandring består av tre personer eller trettiotre? När man till exempel har en estetisk upplevelse under en vandring och sedan intrycken följer en så kan man hemfalla till dröm och fantasi, få de stora visionerna, få vara utopisk. Samtidigt sker dessa fantasier medan man befinner sig i ett högst verkligt rum. Stämningen under en vandring kan göra enskilda partier av den till ett rum bortom rummen, det vill säga en heterotopi. Med berättelsernas hjälp, stämningen, tillsammans med den fysiska miljön kan man nå heterotopierna. I detta öververkliga rum spelar det ingen roll vem man är i det verkliga rummet utan man har en stunds chans att hänge sig. Man kan då tänka på förändring, fantisera och längta efter att bli någon annan. Man avskärmar sig helt enkelt en stund från omvärlden. När uppfattningen av den linjära tiden upphör, till exempel under dagdrömmandet, fungerar heterotopierna med full styrka menar Foucault.

Det handlar hela tiden om en pendling mellan det individuella och det kollektiva. Periodvis upphör det ena. Samtidigt finns det en önskan om att alla skall vara i den

”verkliga” världen och inte i okontrollerbara rum bortom tid.

DET VERKLIGA OCH DET IMAGINÄRA

Är dessa mediala platser imaginära platser? De har uppenbarligen skapat en platskänsla hos den/dem som läst böckerna eller sett filmerna och då finns de som en sorts imaginär eller immateriell upplevelse. Oberoende inspirationskälla ser man platserna och landskapet genom böckerna man läst eller filmerna man sett. Platsen i sin nya kontext blir till genom läsefrukterna eller filmupplevelsen. Samtidigt som en litterär text kan beskriva en fysisk plats oerhört noggrant så kan alltså läsaren med hjälp av sin fantasi (och erfarenhet förstås) göra platsen något annat, till sin imaginära plats, genom att ändra om och personifiera utifrån sina läserfarenheter. Det är läsaren som skapar platsen, inte författaren. Det är i läsarens fantasi läsningens olika dimensioner smälter samman med det visuella och kroppsliga intryck platser ger. Det är många delar i mötet med texten som spelar roll för upplevelsen av den fysiska platsen: allt från hur författaren beskriver platsen till läsarens humör vid läsningen men också vid besöket på platsen. Det blir en blandning av verkligt och påhittat landskap som skapar utrymme för läsarens fantasi.

Den egentliga styrkan i föreställningar och uppfattningar hämtade från litterära texter är deras förmåga att få läsare att bekräfta dem, skriver Krolkowski & Chappel (2004). Efterhand blir föreställningar om en plats så inarbetade att det krävs ett aktivt arbete för att se något annat. På så sätt kan litterära bilder ta över och göra det svårt att se något ”eget”. Men en litterär text kan också fungera som en ingång

till ett landskap som egentligen inte finns längre, som man genom den litterära texten ändå kan se. Så kan förstås också "verkliga" historiska händelser fungera. Litterära platser handlar mer om världen i läsaren eftersom det är han eller hon som gör om och personifierar den värld författaren skapat. Vår förståelse av platser spelar roll för den litterära upplevelsen. Vi ger själva läsoplevelsen en kontext. En läsare har känslor och förväntningar på en plats och läsningen ger var och en möjlighet att tolka till exempel författarmiljön på sitt sätt. På så sätt kan man till och med vara nostalgisk över en plats som inte finns och som man därför inte kunnat uppleva på annat sätt än via läsningen.

DET IMAGINÄRAS ATTRAKTION

Många reser för att besöka platser där något förgånget finns bevarat som man kan ta del av. På alla platser kan man i vissa bemärkelser säga att tiden tycks stå still så till vida att det fortfarande rör sig om små samhällen som kan representera något man kan koppla nostalgiska känslor till. Numera skapar turister till stor del sina resor själva genom att komponera ihop olika delar ur ett gigantiskt utbud (jfr O'Dell 2002). Det ställer krav på dem som skall serva dessa behov. Tjänsterna måste kunna matcha dessa individuella kundkrav, en sorts individens sökande efter autenticitet, helt i enlighet med vad som brukar benämnas den senmoderna människans behov. Det görs hela tiden en värdering av vad som är relevant att återberättas – och vad som inte är det.

Några arkeologer berättade för mig om hur de försöker "komma åt" en plats genom att föreställa sig hur det en gång såg ut. Då läser man platsen genom sina kun-

skaper om den specifika platsen. Det är också vanligt att romanläsare ser ett förgånget landskap genom sina egna erfarenheter. Nostalgi kopplade till landskap och nostalgi kopplade till böcker man läst i sin barndom fungerar ofta på samma sätt (Krolikowski & Chappel 2004). "Nostalgia is memory with pain removed. The pain is today. We shed tears for the landscape we find no longer what it was, what we thought it was, or what we hoped it would be" (Lowenthal 1985:8).

Hur litteratur skapar djupt rotade föreställningar om en plats illustreras t.ex. genom Astrid Lindgrens författarskap. Många besökare i Vimmerby och i fotspåren av Astrid Lindgrens författarskap talar i de termerna; landskapet tillåter dem att komma ihåg sin ungdom eller en tid då de kände sig lyckliga och frågan är om det var just det Lindgren själv gjorde: återskapade en tid då hon själv var lycklig. Lycklig var hon säkert senare också men hon uttrycker på sina håll mycket tydligt att det är just barndomens Småland hon vill förmedla.

Mycket av det man marknadsför och säljer i dessa former av litterär turism bygger på berättelser om något unikt, något oförvanskat och äkta. Föreställningar om autenticitet används effektivt utifrån det som benämnts som specifikt för platsen. Sociologen Erika Andersson Cederholm har i flera sammanhang diskuterat betydelsen av känsla av äkthet. Hon pekar på att äkthet eller ursprunglighet i en sorts essentiell bemärkelse betonas när det gäller saluförandet av såväl landskap som byggnader och inredningar (bl.a. 2007).

Den regionala identiteten har på så sätt fått ökad betydelse. Det handlar dock inte bara om en strävan efter det platsbundna, utan också om drömmen om ett oförvanskat turistmål. "Hemma" kan betyda väl-

digt många olika saker och det är minnet av hemma som hemlängtanskänslan vilar på. Det har både geografiska dimensioner som plats och landskap, kulturella som till exempel tradition och tillhörighet, och framför allt emotionella dimensioner såsom gemenskap och identitet (Johannisson 2001). Denna längtan efter "hem", "hemkänsla" och ett enklare leverne är ett upplevelseideal med lång historia. Platser och rum som symboliserar gemenskap och närhet är viktiga och kan vara en av flera förklaringar till att intresset för öppnandet av olika prominenta personers hem är så stort och turistiskt framgångsrikt.

Man kan alltså säga att litterär turism i hög grad handlar om att människor iscensätter sina upplevelser genom den egna kompositionen då balansen mellan den offentliga representationen och de individuella upplevelserna är avgörande. Det är den offentliga boken som vem som helst kan ta del av och den privata, egna tolkningen av boken som uppstår vid läsning. Det är kort sagt en kulturell process som kan pendla till ett offentligt stadium igen när boken/författaren ger upphov till litterär turism i någon form, till exempel en guidad tur (Squire 1994). Litterära landskap kommodifieras i den här processen och pendlar mellan att vara en offentlig representation och ett individuellt och privat fält. Och då kan det vara privat både i bemärkelsen författarens privata liv och privat i bemärkelsen det eget upplevda. Det illustreras till exempel av exemplet ovan när vi under Rebecca-vandringen i samband med Daphne du Maurier-festivalen stod utanför grindarna vid Menabilly/Manderley; vi uppmanades både koppla till platsen där författaren faktiskt bott, det vill säga Menabilly, men också att koppla till vårt minne av berättelsen om Manderley. Fiktionsnivåerna

var många och försköts i och med att vi dessutom fick veta att originalgrindarna, det vill säga de som var på plats under Mauriers tid, numera finns vid ett annat hus i Fowey, som vi också passerade under den fem timmar långa vandringen.

ATT BEMÄSTRA DET ÄKTA

Det finns en geografisk aspekt på autenticitet. Resor till vissa platser betraktas ibland som mer autentiska än andra (Sheller & Urry 2004). Detta hänger delvis samman med den etablerade historieskrivningen kring specifika platser, sätt att resa och konsumera. Tänkta ursprungsmiljöer har betydelse generellt men av olika skäl. *Urval* är ett centralt ord vare sig det talas om kulturarv eller självrepresentation.³ Hela turismbranschen visar på behovet av att uppleva "det genuina". Det finns många olika diskurser omkring det autentiska. En grundläggande förutsättning är att det är viktigt att uppmärksamma vad människor berättar för varandra och hur man berättar. Det vi *vet* (vad vi läst eller hört berättas) om en viss företeelse, ett visst resmål eller liknande påverkar hur vi tolkar och vad vi tycker. Vi kan ju aldrig uppleva den associationsfria upplevelsen. Vi har alltid någon form av förförståelse och föreställningar (födomar, förväntningar), oavsett om man i någon mening kan avgöra om de är sanna eller inte. Vad man uppmärksammar är i hög grad grundat på konventioner som i sin tur grundas på bland annat internaliserade värderingar och förväntningar.

Under en begränsad tid överskrider man det vardagliga medvetandet och träder in i en drömvärld. Denna förmåga att kunna släppa sin reflexivitet och helt ge sig hän begivenheterna blir mer väsentligt

när just reflexiviteten har blivit en så väsentlig del av identitetsskapandet (jfr Ris-tilammi 1998). Man behöver den icke-reflexiva perioden, ett flödestillstånd som gör att man glömmer sig själv en stund. Det är således ett viktigt tillstånd i ett sammanhang då man är så orienterade mot de andra för att förstå dem, men också sig själv. Man kan jämföra här med rytmen i författarvandringen i Fowey, ibland lyssnade man gemensamt på guiden, ibland hade man utrymme för enskild kontemplation. Det intressanta är att det inte alltid är givet när det råder stillastående respektive rörelse för var och en. Återigen: det handlar om subjektiva upplevelser och det är inte alltid det syns på var och en vad man upplever eller har upplevt.

När släpper man då rummet? När man alltid denna känsla? Jag tror inte det. Man är under en litterär vandring medvetenheten om de övriga besökarna. Man är övervakad och övervakar samtidigt som man kan uppleva sig fullständigt ensam under korta stunder. Man vet hur man skall uppföra sig och gör så. Disciplineringen verkar. Även ett okonventionellt uppträdande handlar ur denna aspekt om disciplin eftersom man är medveten om vilka konventioner man bryter mot. Man vet också ofta vilken sanktion man kan drabbas av och förhandlar om grad av risktagande. Man ska under dessa vandringar vandra och därmed sätta kroppen i rörelse. Det är hela tiden en växling mellan stillastående då guiden berättar eller läser och rörelse.

Ibland förefaller det nästan vara prestationen som är i centrum. Guiderna i de vandringar där jag deltog återknöt flera gånger till tidigare vandringar, gärna just med koppling till att de varit bedrifter i någon bemärkelse. Jag deltog i några av

du Maurier-vandringarna med ett års mellanrum. Andra gånger återknöt mer än en av guiderna till berättelser som jag kände igen och varit del av, t.ex. Rebecca-vandringen vi genomförde i timmar av hållande regn. Det blev nu vårt delade minne samtidigt som det blev del av en annan sorts berättelseskopande i och med att det förmedlades till de nya vandrarna. Allt för att förtjäna vår tepaus, som är ett närmast obligatoriskt inslag i vandringarna. På så sätt är dessa litterära vandringar påfallande lika flera av de moderna pilgrimsvandringsberättelserna där kroppsliga umbäranden och tänjandet av gränser betonas (jfr Kärnborg 2003).

Under en vandring är många sinnen aktiva på en gång. Vissa medier handlar om att utesluta något sinne. I vandringen spelade snarare sinnesupplevelser ovanpå varandra än att de uteslöt. Kanske man man tala om en sorts "mångsinnlighet", att lägga ihop och lägga till olika sinnesupplevelser för att få "hela" upplevelsen. Det finns en föreställningsdimension som litteraturen skapar. I detta har det performativa betydelse; hur iscensättningen sker men också vilket typ av evenemang som skapas.

Såväl litteratur som turism och resande är ju en sorts extraordinära tillfällen, tid bortom tiden, något som är skilt från den vanliga och som gör att man går in i en annan verklighet. Krolikowski & Chappel argumenterar för att skillnaden dock är att turism är en mer direkt erfarenhet medan litteraturen tenderar att översätta en värld eftersom den går via författaren. Och det kan man naturligtvis undra över; vilken erfarenhet som är mer verklig än den andra. I vilket fall menar Krolikowski & Chappel att eftersom världen i romanen och upplevelsen av bokens verklighet i någon form upplevs av läsaren så sker en

sorts förlikning av de båda upplevelserna (2004). Just detta upplever många som oerhört värdefullt och utvecklande. När man gör en litterär vandring är man i enlighet med dessa resonemang i rörelse i flera bemärkelser: man rör sig genom att man helt enkelt reser till en plats man vill besöka. Väl där företar man sig en vandring alterntaivt deltar i en organiserad guidad vandring. Under den litterära vandringen går man in i olika fiktioner. För många betyder det att försöka känna sig in i olika sorters känslor samtidigt som det förstås handlar om ens egna känslor. Man söker känslöstämningar och vet aldrig riktigt när man "drabbas", när man är en del av en heterotopi.

NOTER

¹ Guidade turer är en särskild en genre, en sorts performance där besökare förväntar sig vissa ingredienser när det finns organiserade visningar. Ofta förekommer en dialog mellan guide och besökare, en interaktion, som gör att olika guidade turer kan se olika ut, men många guider har ett givet stoff som ska förmedlas, inte sällan traderat mellan guidegenerationer. Guidningarna kombineras ofta med ett anekdotiskt berättande, ofta genom en koppling mellan person och verk. Om detta skriver bland annat Birgitta Meurling (t.ex. 2006). Se även den nyutkomna *Guiding and Guided Tours* red. Petra Adolfsson, Peter Dobers och Mikael Jonasson (2009). Lars Kaijser *Konsumtion* (2010) och *Kulturella Perspektiv* (3–4:2009).

² Denna artikel är en del av projektet *Resor i böckers, filmers och författares spår. En kulturanalytisk studie av litterär turism*. Delar av ovanstående resonemang finns utvecklade i andra artiklar, t.ex. "Mördarjakt i Ystad" I: *Rig*, nr 4, 2008, "Astrid Lindgren som produkt i den nya ekonomin" I: I. Littberger Caisou-Rosseau, M. Nilson & C. Sjöholm (red.). *Speglingar av Småland*. Hestra: Isaberg förlag. 2009, "Murder Walks in Ystad" I: B. Timm Knudsen & A.M. Waade (red.). *Reinvesting Authenticity. Tourism, Place and Emotions*.

Centre for Tourism & Cultural Change, Leeds, Metropolitan University. 2010.

³ Processen av hur kulturarv produceras, konsumeras och iscensätts är intressant för att förstå delar av fältet litterär turism, men också för att förstå hur en plats, en person eller en företeelse kan få en viss betydelse. Vad som är kulturarv formuleras och förhandlas fram i möten mellan olika intressen, exempelvis mellan marknaden och turismen (Persson 1999).

REFERENSER

- Adolfsson, Petra; Dobers, Peter & Jonasson, Mikael, 2009. *Guiding and Guided Tours*. Göteborg: School of Business, Economics and Law.
- Andersson Cederholm, Erika, 2007. "Att 'bara vara' – ægthed, relationer og intimitet i oplevelsesindustrien", i *Oplevelsesøkonomi. Produktion, forbrug, kultur*. Forlaget Samfundslitteratur, Fredriksberg.
- Bauman, Zygmunt, 2008. *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.
- Ek, Rikard & Hultman, Johan (red.), 2007. *Plats som produkt. Kommersialisering och paketering*. Lund: Studentlitteratur.
- Florida, Richard L., 2002. *The Rise of the Creative Class: and How it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Foucault, Michel, 1967/1998. "Om andra rum", i *MAMA/Divan* 20:1998 resp. 3–4:1997.
- Herbert, D., 1996. "Heritage as a literary plave", in Herbert, D.T. (ed.), *Heritage, Tourism and Society*. London: Bell and Hyman.
- Herbert, D., 2001. "Literary places, tourism and the heritage experience", in *Annals of Tourism Research*. 28 (2).
- Kaijser, Lars, 2002. "And the rest... is history!", i Eriksen, Anne; Garnert, Jan & Selberg, T. (red.), *Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Lund: Nordic Academic Press.
- Kaijser, Lars, 2009. "'That was me': Reflektioner om Paul McCartney och relationen till den egna biografien", i *Kulturella Perspektiv*, 3–4: 2009.
- Kaijser, Lars & Östberg, Jacob, 2010. *Konsumtion*. Malmö: Liber.
- Kotler, P.; Asplund, C.; Rein, I. & Haider, D., 1999. *Marketing Places Europe. How to attract*

- Investments, Industries, Residents and Visitors to Cities, Communities, Region and Nations in Europe*. London: Prentice Hall.
- Krolikowski, C. A. & Chappel, S. J., 2004. "In the footsteps of Günter Grass – literary landscapes in the city of Gdansk." Paper at the conference Tourism and Literature: Travel, Imagination and Myth, Centre for Tourism and Cultural Change, Leeds Metropolitan University.
- Kärnberg, Ulrika, 2003. *Stjärnfältet: en essä om helgon och skoskav*. Stockholm: Bonnier.
- Landry, C., 2000. *The Creative City*. London: Earthscan.
- Lowenthal, David, 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meurling, Birgitta, 2006. "Hemmavid i tid och rum. Musealisering av två konstnärshem", i *Kulturella Perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*, 1:2006.
- O'Dell, Tom (red.), 2002. *Upplevelsens materialitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson Eva, 1999. "Queenstown–Cobh, tur och retur", i O'Dell, Tom (red.), *NonStop! Turist i upplevelseindustrialismen*. Lund: Historiska Media.
- Persson, Eva, 2005. "Katolska spylar och pinaler – om vardagens religiösa ting och deras betydelse", i *ETN:POP. Etnologisk skriftserie*.
- Ristilampi, Per-Markku, 1998. "Den kinetiska staden", i *Aura. Filmvetenskaplig tidskrift* 2–3: 1998.
- Robinson, Mike & Andersen, Hans Christian (eds.), 2003. *Literature and Tourism: Essays in the Reading and Writing of Tourism*. London: Thomson.
- Sheller, Mimi & Urry, John (red.), 2004. *Tourism Mobilities: Places to Play, Places in Play*. 1. ed. London: Routledge.
- Smith, Karen A., (2004). "Interpreting the writer's home – challenges, multiple messages and the role of the guide." Paper at the conference Tourism and Literature: Travel, Imagination and Myth, Centre for Tourism and Cultural Change, Leeds Metropolitan University.
- Squire, S., 1994. "The cultural values of literary tourism", in *Annals of Tourism Research*, 21.
- Watson, Nicola J., 2006. *The Literary Tourist: Readers and Places in Romantic & Victorian Britain*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Williams, Linda, 1995. "Bilder av rörelse. Kroppar, njutning, genrer", i *Filmhäftet* 4:1995.

SUMMARY

To Make Place

Literary Tourism as Travels in the Heterotopias

(Att äga rum)

Litterär turism som resor i heterotopierna

In this article the phenomenon of literary tourism is approached through the Foucauldian concept heterotopias. A heterotopia is a a bridge between worlds, a physical place or a representation of a place, where transgression is possible. This can be applied to literary tourism, and in this specific case the literary walk, where the tourist goes between his och her own experiences of reading, into the more public experience which is formulated thorough guide books and other enunciations of the tourist discourse. The main example is a series of literary walks in Cornwall, connected to the novelist Daphne du Maurier. The literary experience is related to the physical experience and the corporeality of the reading act.

Keywords: Literary tourism, fiction, place, heterotopies, experiences, walks.

Carina Sjöholm, Department for Service Management, Campus Helsingborg, Lund University, Lund, Sweden.